

Drago Roksandić (ur.), Uvod u komparativnu historiju, Zagreb, 2004.

O historiji se dosta raspravlja, o njenom karakteru (naučnom / nenaučnom), o tome kako ista utječe na sredinu, o tome koliko je interesantna za (pro)učavanje. Postavi li se pitanje prosječnom građaninu/ki (u ovom slučaju misli se na bilo koju osobu koja se ne bavi profesionalno historijom) šta se pod historijom zaista podrazumijeva, teško da će se dobiti zadovoljavajući odgovor. Sudbina je historije da je prate različite predrasude i stereotipi koji ne idu u korist ugledu historijske nauke u svijetu ostalih nauka.

U našoj zemlji se, međutim, vrlo malo raspravlja o različitim strujama u historijskoj nauci koje su u zapadnom dijelu Evrope već odavno odlična polazna tačka za diskusije i rasprave o tome kako pisati, o čemu pisati, na što staviti naglasak u prošlosti. Tako se i o komparativnoj historiji (još jedan poseban put u svijet prošlosti) vrlo malo piše i raspravlja na području bivše Jugoslavije, ali izuzeci ipak postoje. Jedan od tih izuzetaka je i projekt "Triplex Confinium – hrvatska višegraničja u euro-mediterranskom kontekstu" čiji je voditelj profesor Drago Roksandić, radovni profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Profesor Roksandić je počeo izučavati komparativnu historiju i njene metode još prije dvadeset godina, a ova je knjiga svojevrsan napor da se naučna, a i šira javnost upozna sa različitim kretanjima u historijskoj nauci. Knjiga teži i predstavljanju osnovnih odrednica komparativne historije u nadi da će naučni krugovi prepoznati vrijednosti i prednosti iste.

Iako urednik ističe kako se "Uvod u komparativnu historiju" ne treba svrstavati u red dijela priručnog karaktera (knjiga je sastavljena od izabranih radova različitih stručnjaka iz ove oblasti), za mlade istraživače ona može upravo poslužiti kao neka vrsta priručnika koja će ih uvesti u još nepoznati svijet komparativistike, te pomoći im da prošire naučne vidike i primijene drugačije naučne metode. Neke od osnovnih problema o kojima raspravljaju Marc Bloch, Jurgen Kocka, Samuel N. Eisenstadt, Theda Skocpol, Heinz-Gerhard Haupt, Charles Ragin i drugi, navedeni su u uvodnom dijelu knjige.

Upoznavanje komparativne historije počinje sa radom Marka Blocha koji je definisao pojam komparativne historije, ali i ukazao na pogrešne interpretacije iste, te pogrešno korištenje pojma "komparirati". Bloch daje definiciju komparativne meto-

de koja na prvi pogled izgleda posve jednostavno, jer podrazumijeva da treba porediti fenomene iz dvije ili više različitih sredina (koji imaju određene analogije) tako što će se utvrditi njihove sličnosti i razlike i potom objasniti. Ova metoda može se primijeniti na društva koja nisu egzistirala u istom vremenu i na istom prostoru i njihove analogije se ne mogu objasniti zajedničkim porijeklom ili međusobnim uticajem. Ista metoda se može upotrijebiti i na kompariranje suvremenih i susjednih društava, gdje bi se otkrili međusobni utjecaji i isti uzroci određenih pojava koje možemo uočiti kod tih društava. Drugim riječima, sloboda pri odabiru jedinica koje se kompariraju je neupitna. Istraživači upravo zbog toga moraju biti jako oprezni, jer sličnosti ne znače puko oponašanje, također, dvije pojave mogu biti slične samo na prvi pogled dok bi detaljnija analiza pokazala kako je riječ o posve različitim pojavama. Komparirati se mogu i pojave koje su postojale u dva različita društva, s tim što su se u jednom društvu zadržale, dok su u drugom iščezle. Rezultati ovakvog istraživanja bi bili izuzetno zanimljivi. Problem usklađivanja terminologije različitih jezika je goruće pitanje čijem rješenju se neprestano teži, jer netačno ili neadekvatno prevođenje određenih pojmova jednog jezika na drugi može istraživača odvesti do pogrešnih zaključaka. Osim toga, historiografiji su potrebna i komparatistička djela iz Istočne Evrope i ostalih dijelova svijeta, a ne samo ona koja potječu iz zemalja "zapadnog svijeta". Sve ovo doprinosi boljem razumijevanju same historije i pojava koje su je obilježile u različitim vremensko - geografskim okolnostima.

Marca Blocha u svakom slučaju treba posebno istaći jer pomenuti članak koji je nastao 1928. i danas služi kao polazna tačka za mnoge historičare koji preferiraju komparativnu historiju, za što se argument može naći kod autora čiji su radovi predstavljeni u nastavku knjige.

Komparativna historija donosi niz problema o kojima predstavnici ove struje, a i oni koji je podvrgavaju kritici, neprestano promišljaju.

Šta je poredba uopće? Poredba može biti interkulturalna (poredba fenomena koji pripadaju posve različitim kulturama) i intrakulturalna (poredba fenomena koji pripadaju sličnim kulturama). Dalje poredba može biti globalna i parcijalna, kontrastna i usmjerena na podudarnosti, može se ograničiti na poređenje određenih regija, ali može poslužiti i za traženje sličnosti ili razlika među različitim nacijama. Postoji veliki broj vrsta poredbe, te je stoga posve opravdano pitanje šta se to uopće može porediti i kako znati da je poredba pravilno izvedena. Przeworski, Teune i Kocka i Haupt navode poznati primjer krušaka i jabuka za koje je uvriježeno stanovište da se ne mogu porediti, no ako se krene od postavke da su i kruške i jabuke voće poredba je posve moguća!

Nakon što su postavili pitanje šta se to može i treba porediti, autori su se zapitali i na koji način poredba treba biti izvršena, odnosno koje metode poredbe treba

u istraživačkom radu koristiti. Charles Ragin je mišljenja da poredbenu metodu ne treba posmatrati odvojeno o ostatku društveno - historijskog ispitivanja. Gotovo sve metode, po njemu, jesu poredbene (što je zapravo diskutabilno, jer komparativna historija zahtijeva ozbiljnu analizu jedinica koje se porede, dok nekomparatisti često uz objekat koji obrađuju samo formalno spomenu primjer koji je sličan ili različit po nekim karakteristikama objektu koji je predmet njihova istraživanja), ali da se treba praviti razlika između kvalitativnog i kvantitativnog rada. Przeworski i Teune poredbeni rad razmatraju na dva različita nivoa: makrosocijalni (na razini sistema) i onaj unutar sistema. Haupt i Kocka se također slažu da niti jedan historičar u svom radu ne može pobjeći od poredbe, ali je razlika između komparatista i nekomparatiste u tome što su prvi fokusirani na poredbu kao metodske strategiju. Ovi autori čak smatraju da je poredba više perspektiva nego metod, te podvlače da se poredba nikada ne zadržava samo na pukom opisu različitosti nego im pokušava naći uzrok. Autorice Skocpol i Somers su se osvrnule na "komparativne"¹ metode u sociologiji, ali i na rasprave koje su se vodile na temu metoda poredbe smatrajući da je pogrešno različite tipove komparativne historije staviti pod okrilje jedinstvene metodološke logike. Historičari koji su spremni kritikovati upotrebu komparativne metode nalaze joj različite mane. Haupt navodi jedan od razloga zašto komparativna historija sporo prodire u francusku historiografiju, pa čak i u časopis *Annales*, čiji je suosnivač Marc Bloch, ujedno i jedna od ključnih karika u razvoju komparativne historije. Taj je razlog neodređenost i nejasnoća komparativne metode, te strah da se poredba ne brka sa međunarodnim sintezama, što je vrlo moguće i zbog toga je taj strah i djelimično opravdan. Priča o konkretizaciji komparativnih metoda bi se jednim dijelom mogla posmatrati i kao priča o dvjema metodama koje autori u ovoj knjizi često navode za primjer. To su dvije metode koje je definisao Mill, a nazivaju se metoda slaganja i posredna metoda razlike. Za komparatiste je nemoguće govoriti o metodi poredbe, a da se pri tome ne spomenu dvije Millove metode. Metoda slaganja podrazumijeva slijedeće "ako dvije ili više instancija pojave koja se ispituje imaju zajedničku samo jednu od nekoliko mogućih uzročnih okolnosti, tada je okolnost u kojoj se sve instancije slažu uzrok pojave koja se ispituje".² Ragin smatra kako je ova metoda vrlo jednostavna i da je komparatisti koriste jer podsjeća na tehniku analitičke indukcije (može biti korisna za isključivanje i demonstraciju uzroka). Sam je Mill pronašao nedostatke ove metode, a to su nemogućnost uspostavljanja veze između uzroka i posljedice, te što se u slučajevima mnogostrukosti uzročnosti može doći do krivih re-

¹ Da li će se koristiti pojam komparativna ili poredbena metoda zavisi uglavnom od prijevoda

² Charles Ragin, str.103

zultata. Skocpol i Somers navode da makroanalitičari često koriste upravo ovu metodu (ukoliko žele ustanoviti da nekoliko slučajeva kojima ja zajednička pojava koju treba objasniti, imaju i zajedničke hipotetičke uzročne faktore). Kod Haupta i Kocke su ove Millove metode pretvorene u metodu koja treba ustanoviti podudarnosti i metodu koja treba ustanoviti kontraste. Kako je Mill istakao, a drugi naučnici to potvrdili, metoda slaganja ima određene nedostatke i stoga bi je trebalo kombinovati sa drugim metodama. Millova metoda posredne razlike nije ništa drugo nego dvostruka primjena metode slaganja; predstavlja unakrsno izjednačavanje uzroka i posljedica. Međutim, oprez je poželjan i prilikom upotrebe ove metode kod slučajeva mnogostruke uzročnosti. Ova metoda se koristi za tzv. "negativne slučajeve" (zemlje, kulture gdje je pojava koja se ispituje izostala) da bi potkrijepila zaključke dobivene pri ispitivanju pozitivnih slučajeva. Tako je koriste i makroanalitičari.

Problem metodijske strategije je jedan od ključnih problema u komparativnoj historiji, pogotovo kada su komparatisti suočeni sa kritikama da njihove metode nisu jasno definisane i da ih je stoga nekada vrlo opasno koristiti, jer se može doći do pogrešnih zaključaka.

Autori predstavljeni u ovoj knjizi se bave i proučavanjem drugih, ništa manje interesantnih problema kao što su odnosi prirodnih i društvenih nauka, odnosi komparativnih i drugih metoda, pitanjima razvoja komparativne historije i primjene njenih dostignuća u različitim istraživanjima (posebno kada se radi o istraživanju pojma modernosti, njemačkog "Sonderwega", posebnog puta zapadnoevropskih zemalja, ispitivanje "drugoga").

"Uvod u komparativnu historiju" je knjiga koju historičari trebaju proučiti, a posebno mladi istraživači koji će informacijama iz ove knjige steći uvid u moderna kretanja u historijskoj nauci, pronaći vlastite puteve u istraživanju određenih pojava, ili možda dati vlastiti doprinos razvoju i upotrebi novih historijskih metoda.

Knjiga je odlično koncipirana jer donosi stavove različitih autora koji razmatraju ista pitanja i imaju o tome drugačija shvatanja, a opet svaki članak razmatra i neka pitanja koja su pojedinom autoru posebno bliska te cijela knjiga odiše svježinom i tako plijeni pažnju.

Jedini nedostatak knjige je što neki od autora prilikom razmatranja određene problematike uopšte ne navode primjere koji bi mladim istraživačima olakšali razumijevanje tih problema (posebno kada je rasprava o komparativnim metodama u pitanju). Drugi autori navode primjere, ali su oni često uopšteni i ne odnose se na neki konkretan subjekt, te takvi primjeri mogu biti od pomoći samo djelimično. Često se kao primjeri navode djela evropskih i svjetskih naučnika koja nisu prevedena i time su teže dostupna historičarima u Bosni i Hercegovini.

Historijskoj struci u BiH je neophodna literatura bazirana na sličnim temama

koje tretirata i knjiga "Uvod u komparativnu historiju", ne samo radi razvoja historijske nauke u pravcu modernih kretanja, nego i zbog toga što komparativna historija može poslužiti i kao recept za pravilnije i objektivnije tumačenje tema vezanih za prošlost Bosne i Hercegovine, i tako omogućiti da se konačno stane u kraj pogrešnim interpretacijama.

"Dijalog među gluhima, od kojih svatko pogrešno odgovara na pitanja drugog, staro je sredstvo komedije kojim se želi izazvati smijeh publike, spremne za zabavu, ali to nije preporučljiva intelektualna zadaća."³ ■

Amila Pustahija

³ Marc Bloch, str. 64

Triplex confinium (1500-1800): Ekohistorija. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru. Uredili: Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić. Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003., 450 str.

Zbornik radova "Triplex Confinium (c.1500.-1800): ekohistorija" je nastao iz priopćenja pripremljenih za Treću međunarodnu projektnu konferenciju TRIPLEX CONFINIUM, koja je održana na Filozofskom fakultetu u Zadru, od 3. do 7. svibnja 2000. godine, u organizaciji Zavoda za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Abteilung für Südosteuropäische Geschichte, Universität Graz i History Department, Central European University, Budapest. Te su tri ustanove projekt i utemeljile 1996. godine. Naziv projekta Triplex Confinium potekao od toponima nastalog prvim međunarodno-pravnim razgraničenjem Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog carstva poslije Karlovačkog mira (1699.) na mjestu gdje su se susrele tri imperijalne granice (Medviđa glavica na Debelom brdu kod Knina).

Zbornik sačinjava predgovor i četiri cjeline pod sljedećim nazivima: Promatrajući prirodu, Promišljajući prirodu, Koristeći prirodu i Mijenjajući prirodu, te popis slikovnih priloga, kazalo imena, kazalo zemljopisnih pojmova i sadržaj.

U prvoj cjelini pod nazivom "Promatrajući prirodu", Damir Magaš razmatra glavne toponime SI dijela zemljovida koja se nalazi u blizini točke *triplex confinium* kod Knina, unutar crte Lapaz-Chumic-Zuonigrad-Žegar-Bergane-Lab-Stermiza,